

OSMANLI ÖNCESİNDE AKSARAY'IN HUKUK TARİHÇESİNE DAİR...

DR. M.FIRAT GÜL



Daha önce Aksaray'ın hukuk tarihiyle ilgili birkaç çalışmam olmuştu. Bilindiği gibi Osmanlı öncesinde Anadolu Selçuklu Devleti ve Beyliklerden bahsetmek gerekiyor. Selçuklular, Gazneliler aracılığıyla Abbasi-Sâsâni devlet geleneklerini, Gazneliler ve Karahanlılar aracılığıyla da Akhun, Göktürk, Uygur devlet geleneklerini ve kendi özlerinden gelen Oğuz boy geleneklerini alarak, Selçuklu devlet sistemi denilen karma bir yapı ortaya çıkarmışlardır. Selçuklu hukuk sistemi ile çağdaşı olan İslam devletlerinin hukuk sistemi arasında büyük bir etkileşim ve benzerlik bulunmaktadır.

Selçuklu Devletinin hukuk sisteminde - diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi- en önemli aktör kadıdır. Kadıların yeri geldiğinde sultanlara sert ikazlarda/nasihatlerde bulunduğu çağdaş kaynaklardan öğrenilmektedir. Kadı, “en seçkinler arasından seçilmesine gayret edilen ve adaleti uygulayan kimse” olarak ifade edilir. Yeni fethedilen bir şehre, ilk iş olarak kadı tayin edildiği görülmektedir. Şerafeddin Hatır tarafından hazırlanan ve Aksaray’a da gönderilen bir fetihname kopyasında “*kadılar, imamlar, naibler, görevliler ve Aksaray halkı*” ibaresi bulunmaktadır.

Konya kadısı ülkedeki bütün kadıların başkanı olup “*kadıü'l-kuzad*” unvanını

taşımaktadır. Niğdeli Kadı Ahmed, II. Kılıç Arslan zamanında askeri üs olduğu için Aksaray kadısının aynı zamanda kadıasker olduğunu söylemektedir. Konya kadılığına yapılan bir tayin menşurunda; zengin, fakir, yabancı ve yakın arasında fark gözetmemesi, nikâhların akdi, mirasların taksimi, vesika, sicil ve şakların tahririnde, vasiyetlerin takdimi, yetim ve kayıp malların muhafazasında din ve emanet şartlarını yerine getirmesi, şahitlerin doğruluğu ve tezkiyesine dikkat etmesi, vakıf, cami, medrese, hangâh, zaviye, türbe ve yol gibi hayır işlerine nezaret etmesi emredilmektedir. Kadı huzurunda mahkemelerin yaptığı akidler kâtipler tarafından defterlere kaydedilmekteydi.

Selçuklulardan günümüze şer’iyye sicillerinin gelememiş olması üzücüdür. Köprülü bu konuda şöyle yazmaktadır: “Selçuklular devrinde, kadıların, kararlarını muhtevi olarak alakalı ferdlere verdikleri vesikaların (ilam, hüccet, sened, v.s.) asıllarından hiçbirine bize kadar gelemediği gibi bunların ve merkezi idareden gelen birtakım emirlerin suretlerini ihtiva eden defterler de tamamıyla mahvolmuştur”.

Aksaray, II. Kılıç Arslan zamanında bir askeri üs olduğu için, Aksaray kadısı aynı zamanda kadıasker idi. Fakat bu dönemdeki Aksaray kadısının ismi belirtilmemektedir. Yine

1299 tarihinde, Sülemiş İsyanı sırasında, isyana destek verenler arasında Aksaray kadısı ve kardeşi Mü'min'den bahsedilmektedir. Burada kadının ismi zikredilmemektedir. İsyân sonrası Sülemiş Şam'a kaçmış, isyana katılanların bütün malları yağmalanmıştır. Aksaray kadısı ve kardeşi Mü'min'in akıbeti hakkında kaynaklarda bilgi mevcut değildir.

Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray'da görev yapmış kadılar hakkında daha önceki eserlerimizde bilgi vermiştik. O kısmı iktibas ediyoruz:

Evhadeddin Hüseyin: Sultan İzzeddin Keykavus zamanında (1211-1220) ve Alaaddin Keykubad'ın (1220-1237) ilk yıllarında Aksaray kadısı ve kadiasker olarak görev yapmıştır. Aksaray, II. Kılıç Arslan devrinden beri askeri üs olduğu için şehrin kadısı aynı zamanda ordu kadılığı (kadiasker) ve başkadılık (kadiü'l-kudat) görevini yürütüyordu. Evhadeddin Hüseyin, Sivas Darü's-şifa Vakfıyesi (1221) ve Sivas Kesik Köprü Vakfıyesini onaylayan kadı olarak görülmektedir. Her iki vakfiyenin kaydından Başkadılık ve Kadiaskerlik görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Evhadeddin Hüseyin'in aynı zamanda Sultan I. İzzeddin Keykavus'un elçisi olarak 1216 senesinde Halep'te Melik Zahir ile görüştüğü de kaydedilmektedir.

Emineddin Tebrizi: III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1266-1284) zamanında memleket kadıları sayılırken, Aksaray kadılık makamında bulunduğu zikredilmektedir. Aksarâyî, “Bunların hepsi içtihad sahibi bilginlerdir.

İlmîn dallarında gerçeklerin derinliklerinde ve şer'i kurallarda öyle bir derece ve makama ulaştılar ki...” demektedir. Aksaray kadısı, dönemin en büyük âlimlerinden biri sayılmaktadır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında, Selçuklu kadıları sayılırken, ikinci sırada Emineddin Tebrizi'nin adı sayılmaktadır ki, bu, Aksaray'ın mühim bir merkez olduğunu göstermektedir. Adı geçen kadının sonraki görevleri ve ne zaman öldüğü bilinmemektedir.

Mecdeddin Merendi: Sultan II. Mes'ud dönemi kadılarındandır. 1305 yılında İreğin'den destek bulan Şengit ile Ali Melik ve Ahi Ahmed kavgasında Ali Melik Salime kalesine girmiş, kadı Mecdeddin Merendi'nin torunu Ali Melik'i ikna etmiş ve onu katletmişlerdi. Bu olay cereyan ettiği sırada Aksaray kadısı olarak Mecdeddin Merendi'nin ismi geçmektedir. Adı geçen kadının ne zaman öldüğü bilinmemektedir.

Tebrizli Mehmed: 1258 tarihli bir satış senesinde, Aksaray hâkimi/kadısı olarak, Tebrizli Mehmed'in ismi geçmektedir.

BEYLİKLER DÖNEMİ

Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'da fetret yılları başlamıştır. Yıldırım Bayezid'i yenen Timur, Osmanlı'nın eski gücüne/otoritesine kavuşamaması için beylikleri cesaretlendirmiştir. “Eski beyliklerini ele geçiren Candaroğulları, Karamanlılar, Germiyan, Saruhan ve Aydın beyleri, Osmanlı şehzadelerinin başşehir kabul edilen Bursa'yı

elde etme mücadelesine fiilen katıldılar”. Timur’un bu konudaki politikasını/stratejisini İnalıcık şöyle özetler:

“Timur, Anadolu’da Bayezid’in ortadan kaldırdığı beylikleri ihya etti. Özellikle, Karamanoğlu’na Osmanlı işgalinde bulunan Sivrihisar, Beypazarı’nı, İsfendiyar’a Kastamonu ile Çankırı ve Kalecik’i bağışladı. Her tarafta Bayezid’in ortadan kaldırdığı küçük büyük hanedanlara "yarlıg"lar vererek kendi egemenliği altına aldı”.

Aksaray’da 14. yüzyılın ilk yarısında Eratnalılar, ikinci yarısında ise Karamanoğulları hükümlanlık sürmüştür. Şehir merkezinde yer alan Zinciriye/Zincirli Medresesi’nin Eratnalılar tarafından yapıldığı genel kabul görmekle birlikte bazı araştırmacılar mezkûr eserin Karamanoğulları zamanında yapıldığını iddia etmektedir.

Bu yıllarda en önemli bilgi kaynağı şüphesiz ki İbn Battuta Seyahatnamesi’dir. Eratnalılar’ın önem verdiği şehirlerden olan Aksaray’da darphanede Sultan Alâeddin Eratna ve Sultan Gıyaseddin Mehmed adına gümüş sikkeler kesilmiştir. İşte bu günlerde meşhur seyyah İbn Batuta, H.733 (M.1332-1333) yılında Aksaray’a da uğramış ve Emir Eratna’nın vekili Ahi Şerif Hüseyin ile görüşmüştür. Eserinde şöyle yazmıştır:

Bu şehir Anadolu’nun en sağlam ve güzel beldelerinden biridir. Çepeçevre akarsular ve bağlarla çevrilidir. Şehri

*üç kanal böler. Bunlar evlerin içinden geçer. Meyve bahçeleri, bağlar, bostanlar şehrin içine kadar yayılmıştır. Burada koyun yünüyle dokunan halı ve kilimler şehrin adıyla tanınmış olup, örneklerine başka hiçbir yerde rastlanmaz. Bu mallar, Suriye, Irak, Mısır, Hindistan, Çin ve Türk ülkelerine sevk olunur. Burası Irak hükümdarına bağlı şehirlerden biridir. Anadolu topraklarından ele geçirilen yerleri Irak hükümdarı adına yöneten Eretna Bey’in naibi Şerif Hüseyin şehrin hâkimi olmakla biz de onun evine indik. Şerif Hüseyin de ahidir ve yoldaşları da pek çoktur. Bize hadsiz hudutsuz ikram ederek öteki yoldaşları gibi hareket etti”.*³

14. yüzyıl bilindiği gibi Selçuklu Devleti’nin tarihi sahnesinden çekildiği, Osmanlı Devleti’nin yıldızının parladığı yılları kapsar. Fakat bu arada yani Selçuklu Devleti’nin dağılmasından hemen sonra Osmanlı Devleti tüm ülkeye hâkim olamamıştır. Siyasi birlik sağlanana kadar birçok beylik farklı yerlerde adeta liderlik mücadelesine girmiştir. “Beylikler döneminin en güçlü devletlerinden biri olan Karamanoğulları, Selçuklu Devleti tahtının tarihî ve hukukî varisleri olduklarını iddia ederek Konya’daki tahtı ele geçirirler. Buna Osmanlılar da dâhil olmak üzere diğer

³ Seyyah İbn Batuta’nın ifadelerinden anlaşılacağı üzere o yıllarda Aksaray’da saltanat süren Karamanoğulları değil Eratnalılardır. Karamanoğullarının Aksaray’ı ilhak etmesi Zinciriye Medresesi’nin yapılış tarihi kabul edilen 1337 yılından 30 sene sonrasındır.

beyliklerin hiçbirini itiraz etmez". Osmanlı Devleti, batıdaki fetihlerine devam ederken özellikle Karamanoğulları'nın saldırılarından çekiniyordu. Bazen de bu iki Türk devleti savaşıyordu.

Anadolu Türk birliğini kurmaya çalışan ve bunun için batı Anadolu'daki Türk beyliklerini kendi hakimiyeti altında toplayan I. Bayezid, Balkanlar'da uğraşırken fırsat kollayan Karamanoğlu, 1397 yılında Ankara'ya saldırıp, Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşa'yı esir alır. Sultan I. Bayezid Karamanoğulları'nı ortadan kaldırmak için Konya üzerine yürür. Akçay ovasında yapılan mücadeleyi Alâeddin Bey kaybeder ve idam edilir. Akçay muharebesi sonunda; Karaman (Lârende), Konya, Aksaray, Niğde, Karahisar-ı Develi ve Akşehir Osmanlı hakimiyetine geçmiş olur. Ancak, I. Bayezid'in Anadolu Türk birliğini sağlama siyaseti, 1402 Ankara Savaşı yenilgisiyle sona erer. Timur, eski beylere daha önce sahip oldukları topraklarını geri verir. Böylece eski beylikler yeniden canlanır.

Bu dönemde kadılarla, mahkeme üyeleriyle ilgili bilgi yok denecek kadar azdır. Karamanoğulları hakkında en eski ve önemli kitap şüphesiz ki Şikari'nin eseri "Karamanname"dir. Bu eserde de hukukla ilgili olarak Karamanoğulları dönemine ait bilgi tespit edilememiştir. Fakat, Aksaray tarihine oldukça meraklı, koleksiyoner gibi belge toplayan hatta

Aksaray'ın şer'iyye sicilini de muhafaza ederek günümüze kadar gelmesini sağlayan Aksaraylı dava vekili Bayram Ali Gürün'ün arşivinden Konya'ya giden bir belgede iki isim vardır.

Dava vekili Bayram Ali Gürün tarafından, 1941 yılında Veled Çelebi'ye verilen 1385 tarihli Mevlevi İcazetnamesi'nde Aksaray'ın iki kadısının ismi geçmektedir. Birisi Kadısı İsa oğlu Davud Bey diğeri ise Mahmud Bey'dir. Bu isimlerin kayıtlı olduğu belge Aksaray Mevlevihanesi ile ilgilidir.



1259 yılında Aksaray Mahkemesi'nce düzenlenen ve dönemin hâkiminin (kadısının) Tebrizli Mehmed olduğunu gösteren belgenin ilk sayfası.